

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

ДОРОФЄЄВ Олександр Вікторович



УДК 338.123 : 338.262.4 : 631.1.016

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ
СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Полтавській державній аграрній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
ПИСАРЕНКО Володимир Вікторович,
Полтавська державна аграрна академія,
завідувач кафедри маркетингу.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
ДАНЬКО Юрій Іванович,
Сумський національний аграрний університет,
проректор з наукової роботи;

доктор економічних наук, професор,
Заслужений працівник сільського
господарства України

ВДОВЕНКО Наталія Михайлівна,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, завідувач
кафедри глобальної економіки;

доктор економічних наук, професор
НІЦЕНКО Віталій Сергійович,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечнікова, професор кафедри
бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту.

Захист відбудеться «25» липня 2019 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.832.02 у Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських (Артема), 44, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських (Артема), 44, читальний зал.

Автореферат розісланий «24» липня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради



Руденко С.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стан сучасної управлінської парадигми розвитку для суб'єктів аграрного виробництва проявляється в нездатності суспільства вирішувати традиційними способами нові завдання, що постають перед господарською системою, діяльність якої обмежена масштабами біосфери. На відміну від інших галузей економіки, в аграрному виробництві створюються більш специфічні форми людської активності, спрямованої на генерацію сукупних суспільних благ, що мають як товарний, так і нетоварний характер: від задоволення потреб людини в продуктах харчування до збереження природного різноманіття.

Суб'єкти аграрного виробництва забезпечують рух факторів виробництва, урівноважуючи попит і пропозицію завдяки планомірному, або/і спонтанному використанню техніко-технологічних, фінансових, економічних, соціальних та інших регуляторів, які є особливою системою, з одного боку, тісно пов'язаною з природним середовищем, а з іншого – штучною, спеціально створеною людьми для задоволення суспільних потреб.

Руйнація природного середовища в результаті розширення меж впливу штучної підсистеми аграрної економіки є наслідком постійного конфлікту між людиною та природою, розв'язання якого було предметом дослідження багатьох учених, які прагнули виявити кількісні параметри споживання природних ресурсів і відтворення природного середовища. Не менш важливою є й проблема встановлення параметрів функціонування штучної підсистеми суб'єктів аграрного виробництва, зокрема визначення пропорцій між виробництвом і споживанням, працею і заробітною платою, рослинництвом і тваринництвом тощо. В умовах домінування антропоцентричної парадигми суспільного розвитку, проблема визначення умов економічного розвитку, у тому числі й за допомогою кількісного аналізу, набуває пріоритетного значення, але так і не отримує остаточного розв'язання через свою складність.

Актуальність дослідження, таким чином, ґрунтується на розумінні, що розвиток суб'єктів аграрного виробництва, передусім, аграрних підприємств, як їх основної ланки, має базуватися на врахуванні взаємозв'язку та взаємообумовленості природної та штучної підсистем, а також він має відповідати певним вимогам, що може свідчити про правильність вибору форми, сутності та масштабів господарської діяльності.

Проблемам управління розвитком суб'єктів аграрного та агропромислового виробництва присвячені наукові праці О. Амосова, Л. Балабанової, Н. Вдовенко, О. Витвицької, Ю. Данька, М. Дем'яненка, Л. Дикань, С. Ілляшенка, І. Крюкової, Ю. Лупенка, П. Макаренка, К. Макконела, Т. Маренич, В. Маргасової, В. Ніценка, В. Павлової,

В. Онегіної, О. Панухник, А. Пересади, М. Портера, А. Сміта, Д. Рікардо, Н. Тарнавської, Ж. Тіроля, Р. Фатхудінова, Б. Язлюка, І. Яціва та ін. Однак, проблемні питання побудови відповідних механізмів та систем, коректної ідентифікації стратегічних напрямів економічного розвитку в діяльності суб'єктів аграрного бізнесу обумовлюють необхідність подальшого наукового пророблення. Актуальність обраної теми і значимість поставлених питань зумовили вибір предметно-об'єктної сфери, постановку мети і завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана у межах науково-дослідної роботи факультету економіки та менеджменту Полтавської державної аграрної академії згідно тем «Організаційно-економічний механізм формування конкурентоспроможності агропромислового комплексу» (№ державної реєстрації 0010U000835, 2010-2015 рр.) та «Організаційно-економічний механізм формування конкурентоспроможності аграрних підприємств» (номер державної реєстрації 0117U003101, 2017-2022 рр.), а також у межах науково-дослідної роботи кафедри менеджменту Полтавської державної аграрної академії «Управління соціально-економічною системою в умовах національних і глобалізаційних викликів» (номер державної реєстрації 0117U003102, 2017-2022 рр.). Авторський внесок в їх розробку полягає в обґрунтуванні та практичній апробації положень концепції управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні та розробці методологічного базису, методичного забезпечення і практичних рекомендацій щодо стратегії розвитку суб'єктів аграрного виробництва.

Досягнення зазначеної мети обумовило постановку та вирішення таких завдань:

- окреслити ознаки концепції гармонійного розвитку суб'єктів аграрного виробництва;
- запропонувати класифікацію чинників зовнішнього середовища та оцінити їх взаємовплив;
- розробити модель оцінки параметрів «золотого перетину» у функціонуванні механізмів розвитку суб'єктів аграрного бізнесу;
- обґрунтувати механізм управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва;
- розкрити зміст системного підходу в управлінні економічним розвитком аграрних підприємств;
- розробити методичне забезпечення визначення фінансової стійкості суб'єктів аграрного виробництва в забезпеченні економічного розвитку;
- визначити основні макроекономічні передумови функціонування суб'єктів аграрного виробництва;
- визначити типологію механізмів економічного розвитку суб'єктів

аграрного виробництва;

- розробити модель визначення впливу внутрішніх параметрів діяльності підприємства на його результативність;
- визначити методичне забезпечення вибору стратегії розвитку діяльності суб'єктів аграрного виробництва;
- проаналізувати еволюцію теорії управління розвитком;
- розвинути наукове тлумачення управління гармонійним економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва;
- надати визначення гармонійного розвитку суб'єктів аграрного виробництва;
- розробити понятійно-категоріальний апарат інституційного забезпечення економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва;
- розробити організаційне забезпечення реалізації стратегії розвитку для суб'єктів аграрного виробництва на основі проектного підходу.

Об'єктом дослідження є процес управління розвитком суб'єктів аграрного виробництва.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва.

Методи дослідження. Обґрунтування теоретичних, методологічних та прикладних результатів здійснено з використанням таких *методів*: абстрактно-логічного (для теоретичного узагальнення, формування висновків і рекомендацій); історичного (при дослідженні генезису й розвитку теорій управління розвитком); монографічного (для узагальнення існуючого досвіду управління розвитком); функціонально-вартісного й статистичного аналізу (при дослідженні теоретичних і методологічних засад формування та реалізації стратегій та при визначенні динаміки, структури та результативності діяльності суб'єктів аграрного бізнесу); графічного й табличного (при інтерпретації отриманих результатів дослідження); економіко-математичних (при обґрунтуванні підходів до моделювання стратегій розвитку суб'єктів аграрного бізнесу); інтегрального (для комплексної оцінки сучасного стану функціонування аграрних підприємств); рейтингового і коефіцієнтного (для дослідження впливу чинників зовнішнього середовища); емпіричного (для опису існуючих тенденцій розвитку агропромислового виробництва); порівняльного аналізу (визначення та порівняння результатів дослідження).

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти України, що складають правову базу діяльності аграрних підприємств, офіційні матеріали Державної служби статистики України та Головних управлінь статистики в Полтавській та Харківській областях, Міністерства аграрної політики та продовольства України, монографії, наукові статі та інші публікації вітчизняних та зарубіжних

дослідників з проблем економічного розвитку суб'єктів аграрного ринку, узагальнені дані фінансової та статистичної звітності аграрних підприємств, матеріали вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференцій, результати анкетувань та опитувань, власні дослідження, спостереження та розрахунки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в отриманні нового розв'язання складної наукової проблеми управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва. Основними винесеними на захист науковими положеннями є такі:

вперше:

- окреслено концептуальні засади гармонійного розвитку суб'єктів аграрного виробництва, які включають: обов'язковість збереження сталих пропорцій між величинами системи; упорядкування виробничої системи має відбуватися за рахунок збалансування системних складових на основі гармонійної пропорції; розвиток системи реалізується шляхом її трансформації між різними станами при зберіганні стаціонарності системи; рівнозначність впливу поряд з економічними інших чинників для збільшення варіативності рішень за умови збереження гармонійних пропорцій; неоднакові зміни параметрів системи виступає імпульсом при утриманні значень ключових пропорцій; інноваційну діяльність в якості джерела економічного розвитку, в основі якої знаходиться людський потенціал, накопичення і використання якого є запорукою довгострокового економічного розвитку;

- визначено методологічні засади класифікації чинників зовнішнього середовища із виокремленням факторів-інгібіторів та факторів-катализаторів в рамках груп (економічні, ринкові, фінансові, політико-правові, інституційні, науково-технічні, соціальні, культурні та природно-екологічні), що дозволило виділити за інтенсивністю впливу найактивніші, сильно взаємодіючі, активні та пасивні фактори, врахування впливу та взаємодії яких є критично важливим в забезпеченні економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва;

- обґрунтовано архітектоніку механізму управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва, дія якого передбачає управлінський вплив керуючого суб'єкта на керований об'єкт, який базується на визначених законах, принципах, методах для досягнення поставлених цілей шляхом реалізації сукупності функцій, врахуванні особливостей забезпечення організаційних, економічних та управлінських процесів з огляду на взаємодію із зацікавленими сторонами під впливом інгібіторів і катализаторів зовнішнього середовища.

удосконалено:

- методологічний підхід, який ґрунтується на побудованій моделі оцінки параметрів «золотого перетину» в залежності від результативності діяльності суб'єктів аграрного виробництва, яка передбачає визначення

співвідношення у спеціалізації на рослинництві або тваринництві (на першому рівні), рівня співвідношення рослинництва та тваринництва або структури виключно рослинництва (на другому рівні);

- принципи застосування системного підходу в управлінні економічним розвитком аграрних підприємств, які передбачають використання сукупності механізмів і методів впливу суб'єкта управління на об'єкт, який розглядається як цілісність взаємопов'язаних елементів таким чином, щоб найбільш ефективно використати наявну взаємозалежність та взаємообумовленість для досягнення множини цілей аграрного виробництва: економічних, екологічних і соціальних;

- методичне забезпечення визначення фінансової стійкості суб'єктів аграрного виробництва в рамках забезпечення економічного розвитку, яке відрізняється виокремлення факторів ризику й завдань забезпечення економічної стійкості, розробкою співвідношення темпів зростання активів, виручки і валового прибутку у поєднанні із гармонізацію окремих індикаторів фінансової стійкості;

- детермінацію основних макроекономічних передумов, які визначають розвиток суб'єктів сучасного сектору аграрного виробництва і впливають на діяльність суб'єктів господарювання, множина яких відрізняється їх складом: відокремлення господарської влади від політичної; врахування економічних пропорції системи державного управління; зниження рівня ієрархічності система управління завдяки формування інституту місцевого самоврядування; дотримання принципу «золотої пропорції» управління економічними розвитком суб'єктів аграрного виробництва для зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції з врахуванням параметрів відтворення якості землі;

- типологію механізмів економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва, яка відрізняється виокремленням ендогенних та екзогенних груп в рамках трьох критеріїв: за сукупністю регуляторних методів, за характером дії і за впливом на середовище;

- методичні засади визначення впливу внутрішніх параметрів діяльності підприємства на його ефективність на основі моделі, яка дозволяє раціоналізувати структуру витрат на виробництво та реалізацію продукції, визначити орієнтири у вирощуванні зернових, зернобобових та олійних культур і довести існуючий вплив ефекту масштабу виробництва;

- методичне забезпечення вибору стратегій розвитку діяльності суб'єктів аграрного виробництва, яке на відміну від існуючих передбачає обґрунтування вибору стратегії розвитку (комплементарної, конвергентної та гармонійної), що полягає в реалізації послідовності етапів: уточнення цілей, оцінка потенціалу, визначення параметрів функціонування підприємств виходячи із рівня результативності його діяльності, оцінка структури рослинництва та тваринництва, визначення сукупності критеріїв

й аналіз стратегічних альтернатив, вибір стратегії, деталізація стратегії як сукупності управлінських дій, обґрунтування ресурсного забезпечення реалізації стратегії;

- організаційні засади реалізації стратегії розвитку, які ґрунтуються на уточненні інструментарію проектного менеджменту для суб'єктів аграрного виробництва: структурної декомпозиції робіт, матриці відповідальності, управління ризиками та якістю, сітьового та календарного планування, управління комунікаціями та взаємодією із зацікавленими сторонами, що дозволяє значно скоротити витрати на реалізацію та підвищити рівень формалізації процесу;

дістало подальшого розвитку:

- еволюція теорії управління, яка відрізняється доведенням необхідності використання як методологічної основи управління економічним розвитком теорії гармонійного управління як надбудови над сталим розвитком, який виступає логічним продовженням управління в умовах невизначеності, теорії ігор, теорії системного й автоматизованого управління, школи людських стосунків і класичних теорії управління, що базується на методологічних основах механізмів управління розвитком суб'єктів аграрного виробництва, які об'єднують адміністративний, економічний і інформаційно-психологічний;

- наукове тлумачення поняття «управління гармонійним економічним розвитком» стосовно суб'єктів аграрного виробництва, яке на відміну від існуючих є сукупністю внутрішніх і зовнішніх впливів на розвиток суб'єкта аграрного виробництва з метою знаходження раціональних пропорцій кількісних параметрів виробничої системи, які перебувають у неперервному русі, задля досягнення компромісу між цілями підприємницької діяльності й суспільними цілями, не виходячи за межі потенціалу природно-економічної системи;

- ідентифікація гармонійного розвитку суб'єктів аграрного виробництва як постійну зміну її станів, що відрізняються якісними характеристиками і припускає наявність пропорції «золотого перетину» при об'єднанні й взаємодії структурних компонент; відповідно управління цим розвитком – усвідомлений вплив на їх господарську діяльність з метою наближення її параметрів до пропорції «золотого перетину», однією із форм реалізації якої є конвергенція;

- понятійно-категоріальний апарат інституційного забезпечення економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва, що включає поняття «інститут», «інституційне середовище» та «інституційне забезпечення», які в системі аграрного виробництва передбачають сукупність взаємовідносин економічного та позаекономічного характеру, які обумовлюються встановленими на певній організаційній основі правилами і обмеженнями.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає

у можливості використання теоретичних, методологічних та прикладних результатів і рекомендацій суб'єктами агробізнесу при формуванні стратегій економічного розвитку, державними установами різних рівнів при розробці галузевих і регіональних моделей та стратегічних програмних документів.

Основні положення, отримані висновки і розроблені пропозиції дисертаційного дослідження доведені до рівня науково-методичних рекомендацій, які апробовано та прийнято до впровадження що засвідчено відповідними актами і довідками. Результати дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, схвалені та використовуються в практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Полтавської облдержадміністрації (довідка № 01-18/24 від 19.03.2019 р.) та Полтавської районної державної адміністрації Полтавської області (довідка № 1000/01-24 від 15.04.2019 р.), а також аграрних підприємств, а саме ПП «Імені Калашника» Полтавського району Полтавської області (довідка № 112 від 19.03.2019 р.), ДП ДГ «Степне» Полтавського району Полтавської області (довідка № 232 від 27.03.2019 р.) та ДП «Сільськогосподарське підприємство «Ювілейне» Полтавського району Полтавської області (довідка № 475 від 30.11.2018 р.).

Окремі результати дисертаційної роботи використовуються у науково-методичному забезпеченні навчального процесу в Полтавській державній аграрній академії (довідка № 05-043 від 19.03.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею та містить отримані автором нові результати в економічній науці, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему управління економічним розвитком суб'єктів аграрного бізнесу і знайшли відображення в наукових публікаціях. Внесок автора в роботи, виконані у співавторстві, наведено у списку основних опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні і практичні положення та результати дисертаційної роботи оприлюднені автором на українських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Тенденції економічного зростання АПК та України в цілому» (Полтава, 2004 р.), «Економіко-правові основи екологічно сталого розвитку суспільства» (Полтава, 2006 р.), «Механізм мотивації за допомогою фінансової відповідальності» (Полтава, 2008 р.), «Формування ефективної системи антикризового управління потенціалом сільськогосподарських підприємств» (Полтава, 2009 р.), «Розвиток управління потенціалом підприємства в умовах глобалізації економіки» (Полтава, 2009 р.), «Маркетингові аспекти управління гармонійним розвитком аграрної сфери економіки» (Полтава, 2012 р.), «Розвиток соціально-економічних систем як

об'єктивна закономірність» (Полтава, 2012 р.), «Зміна галузевої структури підприємств аграрного сектору економіки України у відповідності із Законом «золотого перетину»» (Полтава, 2014 р.), «Використання критерію гармонійності в обґрунтуванні розподілу сільськогосподарських підприємств за економічними результатами» (Дніпропетровськ, 2015 р.), «Особливості управління аграрним ринком на принципах гармонійності» (Харків, 2015 р.), «Використання принципу «золотого перерізу» для обґрунтування параметрів господарської діяльності економічних суб'єктів» (Ужгород, 2015 р.), «Соблюдение принципа гармоничности в управлении развитием экономических систем» (Братислава, 2015 р.), «Урахування принципу гармонійності при розподілі заробітної плати по регіонах України» (Лісабон, 2016 р.), «Застосування принципу гармонійності у формуванні системи стимулювання» (Полтава, 2016 р.), «Гармонізація взаємодії освіти і бізнес-середовища в умовах трансформації економіки України» (Полтава, 2018 р.), «Принципи управління гармонійним розвитком як наслідок соціально-економічних трансформацій суспільства» (Прага, 2018).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 50 наукових праць (30 одноосібних) загальним обсягом 26,6 друк. арк., в тому числі: 1 одноосібна монографія, 3 колективні монографії, 22 наукові статті у вітчизняних фахових виданнях з економічних наук, 8 статей у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 16 тез доповідей конференцій.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 421 сторінок, в тому числі 345 сторінки основного тексту. Робота містить 47 таблиці, 52 рисунки, 3 додатки та список використаних джерел із 510 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретико-методологічні основи управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва**» надано еволюцію теорії управління економічним розвитком суб'єктів аграрного сектору економіки, визначено сутність поняття «управління гармонійним економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва» та надано головні ознаки концепції гармонійного розвитку суб'єктів аграрного виробництва.

Протягом усієї історії існування людської цивілізації виникала проблема ресурсно-демографічного дисбалансу, а пошук шляхів її розв'язання викликав постійну увагу з боку учених-аграрників і дослідників із суміжних наукових галузей. У цьому контексті предметна сфера дослідження торкалася економічного зростання та економічно

розвитку. Економічне зростання, характеризуючи кількісну зміну параметрів економічної системи, обумовлює якісну зміну окремих елементів системи або усїєї системи (розвиток), тому цілком природно викликають питання щодо визначення співвідношень між кількісними величинами параметрів, за яких з'являється імпульс до якісних змін. На основі проведених узагальнень існуючих концепцій і теорій економічного розвитку доведено, що категорії «зростання» і «розвиток» в діалектичній взаємодії співвідносяться між собою, як детермінанта та наслідок: кількісне зростання економіки (обсягів виробництва, зайнятих, споживання ресурсів, асортименту продукції, споживання тощо) сприяє технологічним змінам, змінам властивостей продукції і матеріалів, появі нових видів продукції і галузей. І відповідно система на новому якісному рівні набуваючи збільшених значень кількісних параметрів при зростанні, переходить на вищій якісний рівень, що формує спіралеподібну траєкторію руху.

Проведений контентний аналіз основних робіт з теорії економічного зростання дозволив нам зробити висновок про формування у межах класичної економічної парадигми ідей, які згодом вплинули на її трансформацію і привели до появи низки теоретичних розробок щодо розвитку економічних систем. У дисертації систематизована класифікація теорій економічного розвитку за критерієм домінантного фактору: теорія «економічної бази»; сировинна теорія; теорія секторів; теорія полюсів зростання; неокласична теорія зростання; теорія міжрегіональної торгівлі; теорія товарного циклу. Подальша еволюція теорій управління економічним розвитком підприємств (у тому числі й аграрних) здійснювалася від класичних підходів, представники яких зосереджували увагу на внутрішніх можливостях планування, організації та виконання інших функцій управління щодо підвищення ефективності виробництва, до сучасних поглядів стосовно впливу на підприємство як частини економіко-соціальної системи, характер і механізми якого мають забезпечувати гармонізацію соціальних взаємовідносин.

Подальший аналіз еволюції теорій управління розвитком дозволяє стверджувати про зміщення акцентів з пошуку шляхів збільшення віддачі від ресурсів шляхом удосконалення структур і способів господарювання в напрямку забезпечення сталого розвитку, який базується на поєднанні досягнення економічних, соціальних й екологічних цілей. Саме для аграрного сектору цей тип розвитку є найвідповіднішим, так як підприємства цього сектору, на відміну від всіх інших сфер національної економіки, безпосередньо поєднують працю, землю й капітал як головні ресурси, кожен з яких має власну мету зростання, і лише їх ефективне та раціональне поєднання в процесі аграрного виробництва дозволяє утримувати екологічний баланс, забезпечувати соціальний розвиток і здатність отримувати прибуток. Таким чином, доведено, що економічний

розвиток аграрних підприємств неможливий без врахування соціальних й екологічних цілей його функціонування, на основі чого теорію гармонійного управління варто розглядати як його основу.

Визначено, що теорія гармонійного управління є результатом надбудови сукупності теорій управління в процесі їх еволюції, в основі якої знаходяться класичні теорії управління, на базі котрих було розвинуто поведінкові теорії, в подальшому – теорія автоматизованого управління, системного управління, теорія ігор, теорія управління в умовах невизначеності, управління сталим розвитком. Використання в теорії гармонійного управління наукових досягнень всіх попередніх теорій дозволило виокремити методологічні основи механізмів управління розвитком суб'єктів аграрного виробництва які поділяються на три основні групи: адміністративний, економічний та інформаційно-психологічний. Отже, економічний розвиток як необхідна умова існування будь-якої виробничої системи повинен базуватися на теорії гармонійного управління, яка виступає логічним продовженням концепції сталого розвитку й забезпечує рівновагу розвитку аграрних підприємств з економічної, екологічної і соціальної точок зору.

Досліджуючи трансформацію концепцій економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва і з'ясувавши, що в економічній літературі характер розвитку визначається такими поняттями як «сталість», «збалансованість», «гармонійність», обґрунтовано їх співвіднесення, уточнено тлумачення й виявлено спільності та розбіжності в сутнісних характеристиках. Зокрема зазначається, що за існування різноманітності поглядів щодо доцільності чи неправильності вживання терміну «сталість», необхідно брати до уваги найперші дефініції поняття «sustainable development», які відштовхувалися від термінологічного апарату теорії систем. Sustainable (яку українські дослідники інтерпретують як *сталість*) ідентифікується як *упорядкування* технічних, наукових, екологічних й інших ресурсів системи, унаслідок чого остання тривалий час підтримується у стані динамічної рівноваги, характеризує стаціонарність системи – її здатність утримувати значення її суттєво важливих характеристик не втрачати емерджентних властивостей як єдиної цілісності, що виникають при поєднанні окремих елементів і підсистем в рамках системи, які не властиві всім цим складовим окремо.

Взаємозв'язок понять «сталий розвиток» і «стійкий розвиток» обумовлено необхідності привертання уваги до негативних наслідків економічного зростання в напрямку поновлення соціо-ресурсно-демографічного балансу. Єдність природної і соціально-економічної сфер поряд із раціональним використанням природних ресурсів при підвищенні темпів економічного зростання в рамках розширеного відтворення вимагає створення матеріальної основи виробництва за умови дотримання належних пропорцій між процесами перероблення й відновлення ресурсів.

Історичним поштовхом до виникнення концепції сталого розвитку були екологічні проблеми, вирішенню яких почали присвячувати свою увагу міжнародні організації. Розробляючи хронологію етапів інституалізації концепції сталого розвитку у світі, встановлено, що в документах міжнародного характеру з управління розвитком (1992 – 2012 рр.) йшлося про збалансований, а не про сталий розвиток. Контентний аналіз міжнародних і вітчизняних документів, які стосуються управління економічним впливом на довкілля, дозволяє зробити висновок, що зусилля світової спільноти спрямовувалися на знаходження складного компромісу між споживанням ресурсів та їх відновленням у межах різних за рівнем розвитку економічних систем з метою зменшення шкідливого впливу виробничих систем на довкілля. Проте, концепція збалансованого розвитку, сутність якої зводилася до досягнення співвимірності природного і виробничого потенціалів економічних систем і визнання головною формою забезпечення розвитку суспільства еколого-економічну систему, протягом досить короткого проміжку часу зазнала поразки і трансформувалася в концепцію сталого розвитку.

Найважливішим результатом досліджень є висновок про необхідність дотримання певних масштабів економічної діяльності, що дозволить підтримувати гомеостаз усієї соціобіологічної системи. Така постановка проблеми дозволяє висунути гіпотезу, що порушення відповідних пропорцій розвитку економічної підсистеми унеможлиблює існування збалансованості між економічною, соціальною й екологічною підсистемами усієї соціобіологічної системи, а отже в основу управління економічним розвитком аграрних підприємств мають бути покладені принципи гармонізації. Такими чином, управління гармонійним економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва означає: «сукупність внутрішніх і зовнішніх впливів на розвиток суб'єкта аграрного виробництва з метою гармонізації (знаходження співмірності) кількісних параметрів виробничої системи, що перебувають у неперервному русі, задля досягнення компромісу між цілями підприємницької діяльності та суспільними цілями, не виходячи за межі потенціалу природно-економічної системи».

Взаємозв'язок між концепціями сталого, збалансованого та гармонійного розвитку зображено на рис. 1.

На основі наданого визначення управління гармонійним економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва розроблено головні ознаки концепції гармонійного розвитку, що відрізняють її від концепцій збалансованого й сталого розвитку: 1) вплив на систему здійснюється у напрямі збереження сталих пропорцій між величинами системи за будь-якої кількісної зміни самих величин; 2) упорядкування виробничої системи відбувається за рахунок збалансування системних складових на основі гармонійної пропорції; 3) припускається наявність

системного протиріччя між здатністю системи зберігати стійкість та її здатністю до трансформації; 4) визнається суттєва залежність стану економічного суб'єкта від позаекономічних чинників, що обмежує можливості математичного моделювання, проте дозволяє збільшити варіативність рішень за умови збереження гармонійних пропорцій; 5) нерівномірність і неоднаковість зміни параметрів системних елементів вважається не проблемою, а імпульсом до розвитку, тому необхідно зосереджуватися на забезпеченні важливих пропорцій; 6) особлива увага приділяється людському потенціалу, по відношенню до збільшення і використання якого накопичуються інновації і завдяки якому спостерігається формування нових знань, які виходять за межі поступальності традицій.



Рис. 1. Зв'язок між концепціями збалансованого, сталого і гармонійного розвитку

Розширення меж впливу штучної підсистеми аграрної економіки викликає конфлікт між людиною й природою, розв'язання якого спонукає вчених до пошуку кількісних параметрів споживання природних ресурсів і відтворення природного середовища. У практичній площині важливого значення набуває визначення пропорцій між виробництвом і споживанням, інвестуванням і накопиченням, працею і заробітною платою тощо, а також визначення пропорцій розподілу створених благ, які більшістю суспільства сприймалися б як справедливі. Генеза концепції гармонійного розвитку, таким чином, задається фундаментальною задачею економічної науки – знаходження універсального закону підпорядкування різнорівневих системних елементів, порушення якого веде до втрат ресурсів і динамізму зростання.

Результати аналізу теорій економічного зростання, аграрних криз, математичного моделювання економічних систем, оптимізації виробничих процесів, збалансування параметрів діяльності підприємств дозволяють зробити висновок, що в межах цих теорій значна увага приділялася виявленню закономірностей зміни пропорцій функціонування соціо-економічних систем в аграрній сфері, які виступають передумовою пошуку найкращих відповідностей між цими пропорціями для забезпечення цілей економічного розвитку.

У другому розділі **«Формування системної парадигми управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва»** обґрунтовано сутність системного підходу в управлінні економічним розвитком аграрних підприємств, надано методичне забезпечення визначення фінансової стійкості суб'єктів аграрного виробництва в рамках забезпечення економічного розвитку, уточнено поняття «гармонійний розвиток суб'єктів аграрного виробництва» та управління ним.

Усвідомлення, що відносин між економікою, людиною й природою мають системний характер, є принциповим для формування методологічної основи управління економічним розвитком суб'єктів аграрної економіки, яка ґрунтується на системному підході. Під системним підходом в управлінні економічним розвитком аграрних підприємств ми розуміємо використання сукупності механізмів і методів впливу суб'єкта управління на об'єкт, який розглядається як цілісність взаємопов'язаних елементів, таким чином, щоб найбільш ефективно використати наявну взаємозалежність та взаємообумовленість для досягнення множини цілей аграрного виробництва: економічних, екологічних і соціальних. Отже, в управлінні економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва, побудованому на системному підході, має бути враховано, що аграрна економіка як система у своєму розвитку має справу з видозміною певних співвимірностей її частин, створених як природним, так і штучним шляхом. Ці співвимірності (пропорції) визначають узгоджену взаємодію

структурних елементів, тобто об'єднує їх в єдине ціле, що виконує певну функцію (рис. 2).

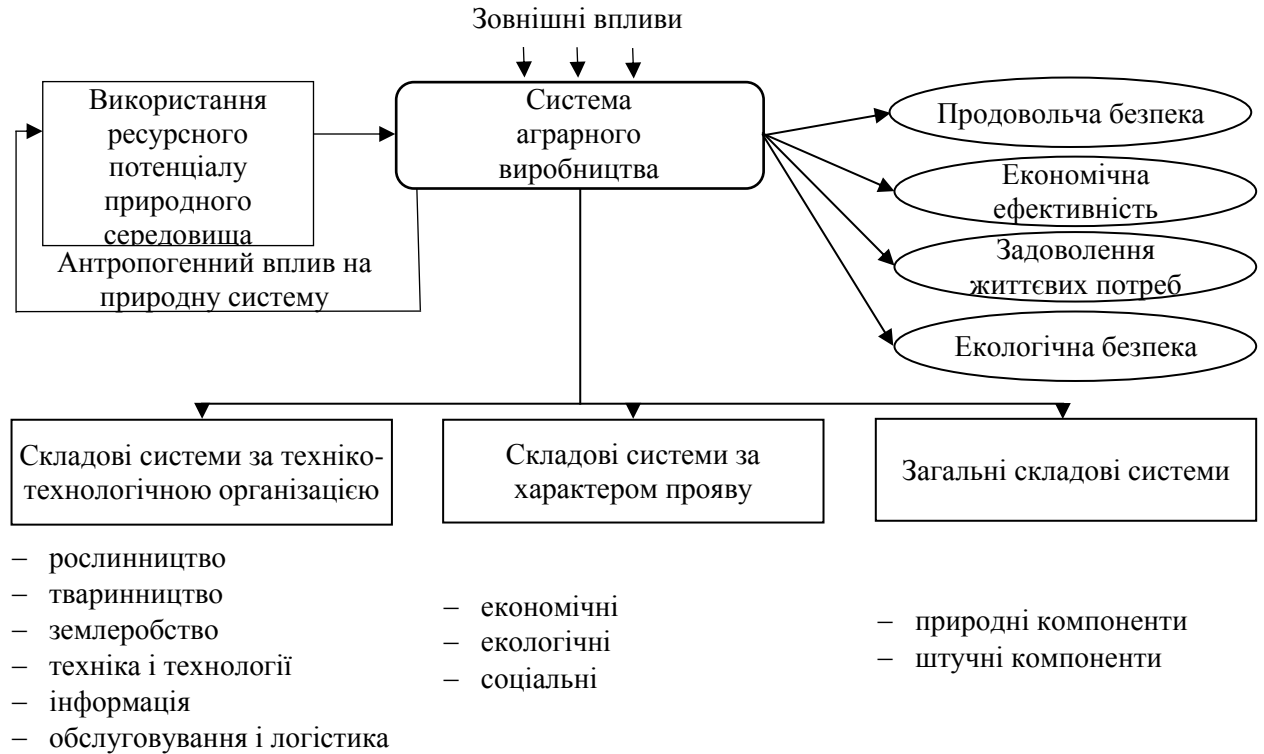


Рис. 2. Структура системи аграрного виробництва

Результати досліджень дали підстави для формулювання загальних положень щодо врахування в межах системного підходу особливостей розвитку аграрного виробництва на сучасному етапі: а) оскільки природний потенціал планети є єдиним матеріальним джерелом створення життєвих благ, необхідним є як встановлення міри вилучених із природного середовища ресурсів, так і встановлення співвідношення між обсягом вилучених ресурсів і кількісними результатами їх трансформації, що лежать в основі визначення ефективності господарської діяльності; б) діяльність людини, пов'язана з виробництвом продуктів харчування, протягом усього періоду розвитку цивілізації була спрямована на створення штучних елементів аграрної системи (біологічних і хімічних з'єднань, які не існують в природі; способів вилучення корисних властивостей біологічних об'єктів; способів збільшення корисних властивостей біологічних об'єктів тощо), які, змінюючи структуру системи, усе ж таки зберігали її стійкість. Звідси важливим є приведення параметрів господарської діяльності до пропорцій, які обумовлюють стійкість (стаціонарність) системи аграрної економіки; в) присутня в природі, а відтак і перенесена в систему аграрного виробництва, різноманітність, разом із цим підпорядковується її функціональній єдності, що дозволяє наполягати на доцільності використання принципу холізму

(цілісності) у пізнанні світу, а при вивченні окремих наукових проблем, звертати увагу на співвимірність частин, що утворюють ціле.

Ґрунтуючись на попередніх здобутках багатьох учених та керуючись результатами власних емпіричних досліджень, систематизовано інваріанти соціо-економіко-екологічної системи, важливі для сфери аграрного виробництва, до яких віднесено: а) інтеграцію – об'єднання частин в одне ціле; б) комбінування – багатоваріантність поєднання частин цілого; в) аттрактори – точки, множини точок, граничні лінії, площини або фрактали, до яких або в межах яких збігаються дисипації; г) дезінтеграцію (природний відбір) – усунення нежиттєстійких елементів; д) нерівномірність розвитку – нелінійність процесу змін; е) циклічність – повторюваність фаз розвитку у певній послідовності. Наведені інваріанти системи аграрного виробництва зберігаються протягом тривалого часу, зокрема схильність людини до об'єднання зусиль (інтегративність) з різною інтенсивністю проявляється в людських спільнотах, а також у прагненні людей створити інтегровані біомеханічні системи, які все більше віддаляються від природних біоценозів.

Детермінованість аграрного ринку природно-кліматичними чинниками й умовами конкуренції спонукає товаровиробників шукати нові методи використання наявних ресурсів, які шляхом різноманітності форм їх комбінації дозволяє забезпечити появу товарної диверсифікованості, що в цілому складає сутність економічного розвитку. Забезпечення економічного зростання аграрних підприємств в сучасних умовах передбачає підвищення продуктивності використання природних ресурсів шляхом визначення оптимальних пропорцій між складовими частинами виробничих систем, що підсилює адаптивність підприємства і забезпечує поступальний у досягненні цілей економічного розвитку.

Однією із складових забезпечення економічного розвитку є створення передумов для економічної стійкості аграрних підприємств, що передбачає необхідність визначення факторів ризику та завдань захисту підприємств від них. Відповідно запропоновано співвідношення, де визначена потреба у переважанні темпів зростання валового прибутку над темпами зростання виручки, де остання має випереджати темпи зростання активів.

В рамках гармонізації окремих індикаторів фінансової стійкості суб'єктів аграрного виробництва було здійснено розрахунок ряду коефіцієнтів у порівнянні з пропорціями Фібоначчі. Серед розрахованих у середньому за десять років коефіцієнтів фінансової стійкості спостерігається помітне перевищення значення коефіцієнту відношення оборотних активів до всіх активів та помірне перевищення значень коефіцієнтів ефективності використання власних коштів і маневреності над пропорціями Фібоначчі. Значення коефіцієнту автономії (K_A), який розраховується як відношення власних коштів до валюти балансу, свідчить

про зростання залежності сільськогосподарських підприємств України від зовнішніх запозичень, яка стає критичною. З іншого боку, від'ємне відхилення середнього значення коефіцієнта автономії від параметру гармонійності може також свідчити про потребу додаткових вкладень, які можуть надходити як за рахунок інвестицій, так і за рахунок залучення кредитних ресурсів. Проте в межах усієї системи аграрної економіки зниження значень коефіцієнту автономії є наслідком розвитку загальноекономічних негативних тенденцій – подорожчання ресурсів, здешевлення національної валюти, скорочення попиту на внутрішньому ринку, погіршення доступу на зовнішні ринки.

Аналіз цін на аграрному ринку свідчить про відсутність належного рівня гармонізації внаслідок несприятливої зміни структури, причинами якої виступає імпортозалежність, особливо в розрізі продукції тваринництва. Найбільш значущими параметрами аграрного ринку виступають співвідношення абсолютних величин: кількість виробленого в країні і кількість завезеного продовольства; кількість запропонованих і кількість спожитих харчових продуктів; медично обґрунтована потреба у продуктах харчування і фактично спожита їх кількість тощо, за якими має визначитися «золотий перетин».

Питання пошуку «золотого перетину» тісно взаємопов'язане зі оптимізацією діяльності різних систем, де значення окремих параметрів дозволяють визначити найкращу структуру для отримання найвищих результатів. Досягнення таких значень параметрів сприяє зближенню систем різного рівня, що розглядається як процес конвергенції. Так, наприклад, на макроекономічному рівні конвергенція проявляється взаємопроникнення елементів планової економіки в ринкову, що можна спостерігати на превалювання змішаних економічних систем фактично в усіх державах світу з відповідним рівнем індивідуальності.

Подібні процеси мають місце і на інших рівнях соціально-економічних систем. Так, наближення параметрів виробничої діяльності до пропорції золотого перетину варто вважати однією з необхідних умов конвергенції. На рівні підприємства сутність теорії гармонійного управління, яка виступає основою економічного розвитку полягає у забезпеченні узгодженості виконання дії окремими людьми, координації взаємодії підрозділів організацій і підприємств між собою. Також, досягнення цілей економічного розвитку повинно бути регламентовано соціальними й екологічними нормативами, що передбачає зміну уявлень щодо об'єкта управління, зміну цілей розвитку, визначення і розробку шляхів дотримання екологічних соціальних нормативів. Отже, під гармонійним розвитком суб'єктів аграрного виробництва варто розуміти постійну зміну її станів, які відрізняються якісними характеристиками, що припускає наявність пропорції «золотого перетину» при об'єднанні й взаємодії структурних компонент.

За деякою частки хаотичності створення сільськогосподарських підприємств оптимальний розкид часток виробництва окремих видів продукції відповідними підприємствами в загальному її обсязі має відповідати пропорції золотого перетину. До сукупності параметрів, які мають відповідати значення золотого перетину варто віднести: порогове визначення споживання продуктів харчування, асортимент продукції, розподіл цін, співвідношення між виробництвом і споживанням продукції рослинництва й тваринництва. Формування цих параметрів здійснюється як під впливом внутрішніх, так зовнішніх чинників.

Проведений аналіз динаміки вартості вироблення валової продукції сільського господарства і фінансових результатів отриманих від основної діяльності підприємствами, розподіл підприємств за показниками прибутковості й збитковості, відношення мінімальної заробітної плати найманих працівників до максимальної, розподіл середньої заробітної плати за регіонами України з врахуванням принципу гармонійності дозволяє стверджувати, що всі розподіли й взаємини між елементами системи, побудовані на пропорціях «золотого перетину» не лише оптимізують структурну будову системи розподілу функцій, а й забезпечують її структурно-функціональну цілісність, що неможливо досягти традиційними методом оптимізації. Таким чином, управління гармонійним економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва є усвідомленим впливом на їх господарську діяльність з метою наближення її параметрів до пропорції золотого перетину, однією із форм реалізації якої є конвергенція.

У *третьому розділі «Сучасний стан управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва»* надано детермінацію основних макроекономічних передумов, які визначають розвиток сучасного сектору аграрного виробництва і впливають на діяльність суб'єктів господарювання, понятійно-категоріальний апарат інституційного забезпечення економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва, класифікацію механізмів економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва.

Сучасний стан ринку суб'єктів аграрного виробництва сформувався під впливом численних процесів, які торкалися розвитку як соціально-економічної системи в цілому, так і її окремих сфер, серед яких важливе місце займає сільське господарство. Починаючи із середини минулого століття проблема забезпечення населення якісними продовольством залишається актуальною. Початок імпорту продовольства у 1970-х роках і запровадження продовольчої програми у 1980-х роках свідчать про недостатній рівень ефективності функціонування аграрного сектору колишнього Радянського союзу та України, які для стилю на той момент, причиною чого можна вважати: недосконалість механізму господарювання, недостатній розвиток аграрної науки, застаріла система

управління, відчуження селян від землі. Все це не створювало імпульси до високопродуктивної праці і поряд із загальними соціальними, економічними й політичними передумовами в рамках отримання Україною незалежності призвели до виникнення принципово нового підходу до управління аграрним виробництвом. В рамках даного підходу за останні 30 років держава відмовилася від прямого втручання в діяльність суб'єктів аграрного виробництва, звівши свою роль до регулятора зі застосуванням економічних важелів. На початкових етапах це призвело до відчутних негативних наслідків: порушення інформаційної впорядкованості за відсутності надійних локальних систем інформаційного обміну між товаровиробниками; порушення просторових координованості між виробниками, посередниками, переробниками, постачальниками, споживачами й іншими суб'єктами аграрного ринку разом з органами державного і регіонального управління, що призвело до порушення системних зв'язків і стійкості системи в цілому; зростання часових витрат на прийняття управлінських рішень. Спрямування аграрної реформи на створення конкурентного середовища за рахунок роздержавлення й приватизації великих сільськогосподарських підприємств відчутно змінили середовище аграрного виробництва. Сутність аграрної форми передбачала створення чисельних дрібнотоварних виробництв на основі приватної власності на землю, які повинні були об'єднуватися в сільськогосподарські кооперативи, асоціації, селянських спілки тощо. На практиці це обумовило формування 4 груп суб'єктів аграрного виробництва: господарства населення, система фермерських господарств, середні за розмірами підприємства різних організаційних форм, які здійснюють диверсифіковану господарську діяльність, включаючи і несільськогосподарську; потужні агропромислові підприємства часто холдингового типу, побудовані на принципах вертикальної інтеграції.

На даному етапі розвитку аграрного сектору особливої гостроти набуває питання встановлення взаємовигідних відносин між суб'єктами господарювання, органи державної влади й місцевого самоврядування, особливо в розрізі зростання впливовості останнього. Отже гармонізація розподілу доходів, створених у сфері аграрної економіки не може бути досягнута без нормалізації відносин між державою, підприємцями, їх об'єднаннями, місцевим самоврядуванням та окремими громадянами.

Таким чином, в процесі трансформації системи управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва, яка відбувалася в декілька етапів, мав місце ряд принципових змін: 1) відокремлення господарської влади від політичної; 2) врахування економічних пропорцій системи державного управління; 3) зниження рівня ієрархічності системи управління завдяки формуванню інституту місцевого самоврядування; 4) дотримання принципу «золотої пропорції» управління економічними розвитком суб'єктів аграрного виробництва для зростання обсягів

виробництва сільськогосподарської продукції з врахуванням відтворення якості землі.

Враховуючи високу ступінь залежності функціонування суб'єктів аграрного виробництва від впливу держави, було здійснено інституційний аналіз управління економічним розвитком даних суб'єктів, що дало можливість сформулювати понятійно-категоріальний апарат інституційного забезпечення економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва, що включає поняття «інститут», «інституційне середовище» й «інституційне забезпечення». Під інститутом в системі аграрного виробництва доцільно розуміти, як показали дослідження, сукупність взаємовідносин економічного та позаекономічного характеру, яка обумовлюється встановленими на певній організаційній основі правилами і обмеженнями. Інституційне середовище аграрної сфери економіки можна ідентифікувати як упорядковану сукупність інститутів з чітко встановленими обмеженнями, які визначають рамкові умови господарської діяльності суб'єктів аграрного виробництва. Звідси, інституційне забезпечення управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва передбачає встановлення суб'єктами управління, серед яких головну роль відіграють органи державної влади, сукупності різних за характером і складністю правил, метою яких є унормування, упорядкування економічних відносин в сфері агропромислового виробництва і надання їм юридично-правового характеру.

Оскільки одним із основних завдань аграрної реформи було створення ринкових інститутів і перетворення інститутів держави, на основі поєднання цих інститутів формується інституційне забезпечення управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва, що включає як інститути ринку, так і інститути держави, які в силу ускладнення окремих виробничих систем і взаємовідносин всередині них, створюють і трансформують управлінські ієрархії. Упродовж усього періоду впровадження ринків сільськогосподарської продукції в Україні спостерігається швидка зміна пріоритетів при створенні інституційного середовища: інколи важливішим є формування правил, для виконання яких згодом створюються певні організації (наприклад, спочатку – зняття обмежень на переміщення продукції, а пізніше – створення Аграрної біржі); інколи нагальною стає необхідність створення спеціальної організаційної структури, якій передається виконання сукупності функцій і яка породжує власні правила (у такій послідовності, зокрема, формувалася сільськогосподарська дорадча служба, функціональна основа якої продовжує удосконалюватися).

На підставі отриманих результатів узагальнено основні невирішені проблеми інституційного забезпечення управління розвитком підприємств, до яких доцільно віднести: нестабільність інституційного середовища, що знаходить своє відображення у постійних змінах правил і норм

регулювання діяльності суб'єктів аграрного виробництва з боку держави; слабкість інституту власності, зокрема інституту власності на землю; недосконалість механізмів цінового регулювання, що приводить до порушення пропорцій розподілу новоствореної вартості між суб'єктами аграрного виробництва; неефективність інститутів страхування, кредитування та стимулювання виробництва ринково невігідних видів сільськогосподарської продукції; негармонійний характер розподілу інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції; нерегульованість відносин між роботодавцями та найманими працівниками в аграрній сфері.

На основі отриманих результатів було визначено ряд особливості функціонування суб'єктів аграрного виробництва, які вимагають формування дієвих механізмів управління економічним розвитком підприємства: це зростання значення екологічної складової в системах агровиробництва, це гнучкість аграрної політики в умовах наростання невизначеності шляхом поєднання заходів протекціонізму й лібералізму, це консолідація земельної власності створення на цій основі нових виробничих структур холдингового типу, це посилення економічної дивергенції через зростання різноманіття організаційно-правових форм і методів управління, це глобалізація фінансових систем та ринків, це обмеження можливості для економічного зростання внаслідок насичення ринків аграрної продукції.

Механізми управління мають сприяти підтримці динамічної рівноваги функціонування суб'єктів аграрного виробництва (гомеостазу) або системної стаціонарності при утриманні відповідних пропорцій, близьких до «золотого перетину». Враховуючи відсутність одностайності в розумінні сутності поняття «механізм» нами запропоновано його розуміння як способу впливу суб'єкта управління на об'єкт, яким виступає аграрне підприємство, за допомогою сукупності методів у певній послідовності та часовій протяжності на принципах системної гармонізації з метою підтримки динамічної рівноваги виробничої системи. Зважаючи на ускладнення виробничих систем, їх технологічну еволюцію і мінливість забезпечення розвитку можливо лише за допомогою сукупності механізмів. Серед таких механізмів виокремлюють ті, які формуються всередині підприємства, - ендогенні, а частина зовні – екзогенні. Перші пов'язані із стаціонарністю суб'єкт аграрного виробництва шляхом упорядкування його внутрішньої структури і взаємозв'язків, пов'язаних із ринковим саморегулювання, а другі відображають вплив держави на розвиток цих суб'єктів. Таким чином було запропоновано авторську класифікацію екзогенних й ендогенних механізмів в залежності від критеріїв (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація механізмів економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва

Кри-терії	Механізми	Методи	
		Ендогенні	Екзогенні
1. Сукупність регуляторних методів	Адміністративний	внутрішні регламенти, заборони, обмеження, дозволи, процедури, порядки тощо	ліцензії, квоти, заборони, технічні регламенти і стандарти, примус
	Економічний	цінові знижки, матеріальне заохочення, внутрішні штрафні санкції, системи оплати	податки, тарифи, субсидії, штрафні санкції, державні закупівлі, державні інвестиції
	Інформаційно-психологічний	етичні норми, реклама, навчання, бенчмаркінг	пропаганда, соціальна реклама, виставково-ярмаркова діяльність, консультування, дорадництво
2. Характер дії	Компенсаційний	створення резервів	відшкодування втрат, ставок по кредитах комерційних банків, страхування
	Захисний	технічні умови, зонінг, матеріальна допомога	стандарти, карантинні та фітосанітарні вимоги, антидемпінгові та антимонопольні норми
	Попереджувальний	нормування робіт, технологічні вимоги (сівозміни)	індикативне регулювання (індикатори продовольчої безпеки, монополізації ринку, податкових надходжень
3. Вплив на середовище	Перетворювальний	створення штучних біоценозів, перетворення ландшафтів	створення інститутів, трансформація інфраструктури
	Міграційний	сезонність використання факторів виробництва, переміщення капіталу	регулювання зайнятості та безробіття, підтримка капіталомісткого виробництва
	Коопераційний	виробниче та обслуговувальне кооперування, диверсифікація, агропромислова інтеграція	державно-приватне партнерство, кластеризація, концесія

Крім запропонованої класифікації варто зауважити, що в діяльності суб'єктів аграрного виробництва вагому роль відіграють такі ендогенні механізми зворотного зв'язку: комплексне використання механізмів розвитку підприємства, що передбачає поєднання всіх методів впливу; створення резервних компенсаційних систем для нейтралізації негативних впливів шляхом відмови від вузької спеціалізації і впровадження диверсифікації; впровадження буферних підсистем шляхом створення резервів або страхування збитків; створення запобіжників передбачає заходи попередження негативних наслідків зміни погодно-кліматичних умов.

В четвертому розділі «Гармонійність економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва» побудована модель оцінки параметрів «золотого перетину» в залежності від результативності діяльності суб'єктів аграрного виробництва; побудовано модель визначення впливу внутрішніх параметрів діяльності підприємства на його результативність; надано класифікацію чинників зовнішнього середовища, які визначають економічний розвиток суб'єктів аграрного виробництва, та здійснено

аналіз їх впливу.

Внутрішня структура діяльності підприємства крім розглянутих вище сфер включає ряд інших елементів і підсистем, співвідношення значень яких формують ключові параметри діяльності. Для суб'єктів аграрного виробництва такими параметрами виступають рослинництво та тваринництво. Для дослідження внутрішніх параметрів було обрано близько 500 підприємств Харківської та Полтавської областей. Аналіз співвідношення рівня рентабельності від обсягу виручки від реалізації дозволив встановити, що кількість збиткових підприємств скорочується при зростанні обсягу реалізації, що відображає ефект масштабу. Для визначення параметрів «золотого перетину» для досліджуваних підприємств було побудовано модель оцінювання, яка включає два рівня, де на першому визначається ефективність спеціалізації підприємств виключно на тваринництві, на рослинництві, або на їх поєднанні. В результаті аналізу було визначено, що фактично за значенням рівня рентабельності виробництва та реалізації продукції відрізняються лише підприємства, які спеціалізуються виключно на рослинництві (табл. 2).

Таблиця 2

Результати апостеріорного порівняння середніх між групами

Групи	Середні значення	{1}	{2}	{3}
		M = -10,49	M = 18,581	M = 37,2975
Тваринництво			0,186620	0,028262
Тваринництво + Рослинництво		0,186620		0,000157
Рослинництво		0,028262	0,000157	

На другому рівні аналізу було висунуто гіпотезу про залежність результативності діяльності підприємства від співвідношення рослинництва і тваринництва. Отримані значення свідчать, що зростання рентабельності спостерігається лише при збільшенні обсягу рослинництва в загальній структурі виручки від реалізації понад 80 %. Отже, в результаті проведеного аналізу за 2-ма рівнями декомпозиції нами встановлено, що існують 3 групи підприємств з різними статистично значущими середніми значеннями рентабельності виробництва та реалізації продукції. Першу групу підприємств складають ті, які спеціалізуються виключно на рослинництві, де середнє значення рентабельності становить 37,3%. До другої групи увійшли підприємства із обсягом рослинництва в загальній структурі виручки від реалізації в обсязі від 80% до 100% із середнім значенням рентабельності на рівні 29,5%. Остання група представлена всіма іншими підприємствами, де питома вага рослинництва менше 80% або взагалі відсутня. В останній групі спостерігається найнижчий рівень значення рентабельності, який складає 4,02%. Таким чином, за результатами проведеного аналізу можна стверджувати про зростання рівня рентабельності від спеціалізації підприємства на рослинництві, що не

відповідає загальному принципу гармонійності розвитку агросектору, де передбачається паралельне рослинництво і тваринництво.

В рамках розробленої моделі оцінювання параметрів гармонійності діяльності суб'єктів аграрного виробництва було проаналізовано структуру вирощування культур серед підприємств, які спеціалізуються виключно на рослинництві. Досліджувані підприємства було поділено на групи в залежності від кількості культур, які вирощуються та їх комбінації (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз підприємств за структурою культур рослинництва

Групи культур	Кількість	Кількість прибуткових (питома вага)
Зернові та зернобобові	16	6 (37,5 %)
Олійні	10	5 (50 %)
Зернові та зернобобові + олійні + буряк цукровий	38	25 (68,78 %)
Зернові та зернобобові + олійні	405	336 (82,96 %)
Інші	21	18 (85,71 %)

Аналіз рівня статистичної значущості показника рентабельності за групами дозволив визначити, що відрізняються показники у підприємств, які спеціалізуються на поєднанні зернобобових та олійних культур. Всі інші підприємства можна об'єднати в одну групу. Поглиблений аналіз підприємств, в структурі яких присутні зернові культури, дав підґрунтя встановити, що більш ефективною є структура, де ця культура не переважає 70 % обсягу реалізації. Інша ситуація з вирощування олійних культур, де статистично значуще збільшення рентабельності спостерігається в групах, де ця культура становить більше за 30 %.

Поєднуючи отримані результати можна визначити параметри «золотого перетину» для обраних досліджуваних підприємств: найвищі значення рівня рентабельності виробництва та реалізації продукції властиві підприємствам, де питома вага олійних культур більша за 30 %, а зернових – менша за 70%. Аналіз рентабельності підприємств, які вирощують 3 та більше культур, дозволяє стверджувати, що суб'єктам господарювання доцільно крім традиційного поєднання зернових, зернобобових та олійних культур займатися й іншими: плодовими й ягідними, овочевими.

Важливим елементом забезпечення гармонійності економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва є визначення вирішальних чинників, які обумовлюють рівень рентабельності виробництва та реалізації продукції. Для визначення рівня внутрішніх параметрів функціонування підприємства як системи було побудовано кореляційно-регресійну залежність з коефіцієнта множинної кореляції 0,857 та коефіцієнтом детермінації – 0,74, що свідчить про можливість опису даного залежністю більш ніж 3/4 всіх спостережень.

$$y = 48,1195 - 57,2893 V_{ТП} + 0,2422 P_{ЗК} + 0,4970 ПВ_{ОК} + 0,4776 ПВ_{ВРМВ} + 0,3847 ПВ_{ВНПМ} + 0,0010 ЗП_n - 0,1944 ПВ_{РПВЗВ} + 0,0028 ВР_{ІГаП} - 0,0045 V_{ІГаП} + 0,0031 P_{ОК} \quad (1)$$

де, $V_{ТП}$ – витрати на 1 грн товарної продукції; $P_{ЗК}$ – рентабельність зернових та зернобобових культур; $ПВ_{ОК}$ – питома вага культур олійних у виручці від реалізації; $ПВ_{ВРМВ}$ – питома вага вартості решти матеріальних витрат; $ПВ_{ВНПМ}$ – питома вага вартості насіння та посадкового матеріалу; $ЗП_n$ – загальна площа посівна; $ПВ_{РПВЗВ}$ – питома вага решти інших прямих та загальновиробничих витрат; $ВР_{ІГаП}$ – виручка від реалізації на 1 Га площі; $V_{ІГаП}$ – витрати на 1 Га площі; $P_{ОК}$ – рентабельність олійних культур.

Таблиця 2

Класифікація чинників зовнішнього середовища

Фактори-інгібітори	Фактори-каталізатори
Економічні	
Інфляція	<i>Ємність внутрішнього ринку споживання</i>
Подорожчання ресурсів виробництва	
Диспаритет цін	
Неефективна структура інвестицій	
Імпортні продукти харчування низької якості за низькими цінами	<i>Попит на зовнішньому ринку на продукцію рослинництва</i>
Низька купівельна спроможність населення (рівень добробуту)	
Залежність від імпортової сільськогосподарської техніки	
<i>Неконкурентоспроможна вітчизняна сільськогосподарська техніка</i>	
Ринкові	
<i>Кон'юнктура світового ринку агропродукції</i>	Розвиток зеленого туризму
Рівень розвитку транспортної інфраструктури	
Рівень розвитку складської інфраструктури	
Торгові посередники (товарні біржі)	
Фінансові	
Нерозвиненість страхового ринку	
Дорогі кредитні ресурси	
Політико-правові	
<i>Нестабільна геополітична ситуація на сході країни</i>	<i>Квоти і тарифи з боку Європейського Союзу</i>
Інституційні	
<i>Затягування земельної реформи</i>	Державна підтримка рослинництва та тваринництва
Недосконала система контролю якості продукції	
<i>Корупція</i>	Субсидювання придбання нової техніки
<i>Податкова система</i>	
Науково-технічні	
Низький рівень впровадження досягнень НТП в діяльність агропідприємств	Енергозберігаючі технології
	<i>Технології вирощування нішових культур</i>
Соціальні	
Безробіття	Існування домашніх господарств (культури рослинництва та тваринництва серед населення)
<i>Нерозвиненість соціальної інфраструктури на селі</i>	
Скорочення кількості сіл	<i>Процеси децентралізації</i>
Трудова міграція населення за кордон	Кооперація
Культурні	
Нерозвинута культура споживання окремих видів продуктів (нішових)	<i>Підготовка кадрів</i>
	Консультаційна підтримка сільськогосподарських товаровиробників
Природно-екологічні	
Рівень екологічної свідомості населення	<i>Сприятливі природно-кліматичні умови</i>
<i>Сезонність виробництва</i>	
<i>Вододєфіцитність окремих регіонів держави</i>	
Низький відсоток сертифікованих земель для органічного землеробства	<i>Якісні земельні ресурси</i>
Виснаження ґрунтів та неухвага до їх відновлення	

А – найактивніші, **А** – сильно взаємодіючі, **А** – активні, **А** – пасивні.

Найбільш значущим позитивним параметром виявилася питома вага олійних культур у виручці від реалізації, а найбільш несприятливим - витрати на одну гривню товарної продукції, що є очікуваним і прогнозованим результатом. В структурі витрат позитивний вклад в зростання результируючої ознаки має питома вага решти матеріальних витрат, вартості насіння та посадкового матеріалу, а негативний – питома вага решти інших прямих і загальновиробничих витрат. Важливим результатом є те, що коефіцієнт виручки від реалізації з одного гектару площі менший ніж від'ємне значення коефіцієнта витрат з гектара. Таким чином, темпи зростання виручки від реалізації при збільшенні площі земель, які обробляються, мають перевищувати темпи зростання витрат.

Враховуючи зростання рівня відкритості світової економіки та відповідних процесів, які відбуваються у вітчизняному народному господарстві, ступінь впливу зовнішнього середовища відіграє все більшу роль у визначенні орієнтирів діяльності суб'єктів господарювання. На основі узагальнення існуючих підходів до виділення чинників, які виступають драйверами економічного розвитку було виокремлено такі групи як: економічні, ринкові, фінансові, політико-правові, інституційні, науково-технічні, соціальні, культурні та природно-екологічні. В рамках цих груп обґрунтовано розподіл чинників на фактори-інгібітори, які пригнічують економічний розвиток суб'єктів аграрного виробництва, та фактори-каталізатори, які його прискорюють. З використанням аналізу чутливості було визначено рівень взаємодії та рівень активності інгібіторів і каталізаторів, що дозволило визначити найактивніші, сильно взаємодіючі, активні та пасивні.

У п'ятому розділі **«Механізми, системи та стратегії управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва»** представлено архітектуру механізму управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва; запропонована класифікація стратегій розвитку суб'єктів аграрного виробництва та методичне забезпечення обґрунтування їх вибору для досліджуваних підприємств;

Беручи до уваги розроблену класифікацію механізмів економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва проаналізовано структури найбільш розповсюджених типів механізмів: «механізм управління», «господарський механізм», «організаційно-економічний механізм», безпосередньо «механізм», що дозволило встановити такі складові механізму управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва: закони, цілі, принципи, методи, функції, забезпечення, управлінський вплив, керуючий суб'єкта, керований об'єкт, з урахуванням впливу зацікавлених сторін, інгібіторів та каталізаторів зовнішнього середовища. Архітектура зазначеного механізму представлена на рис. 3.

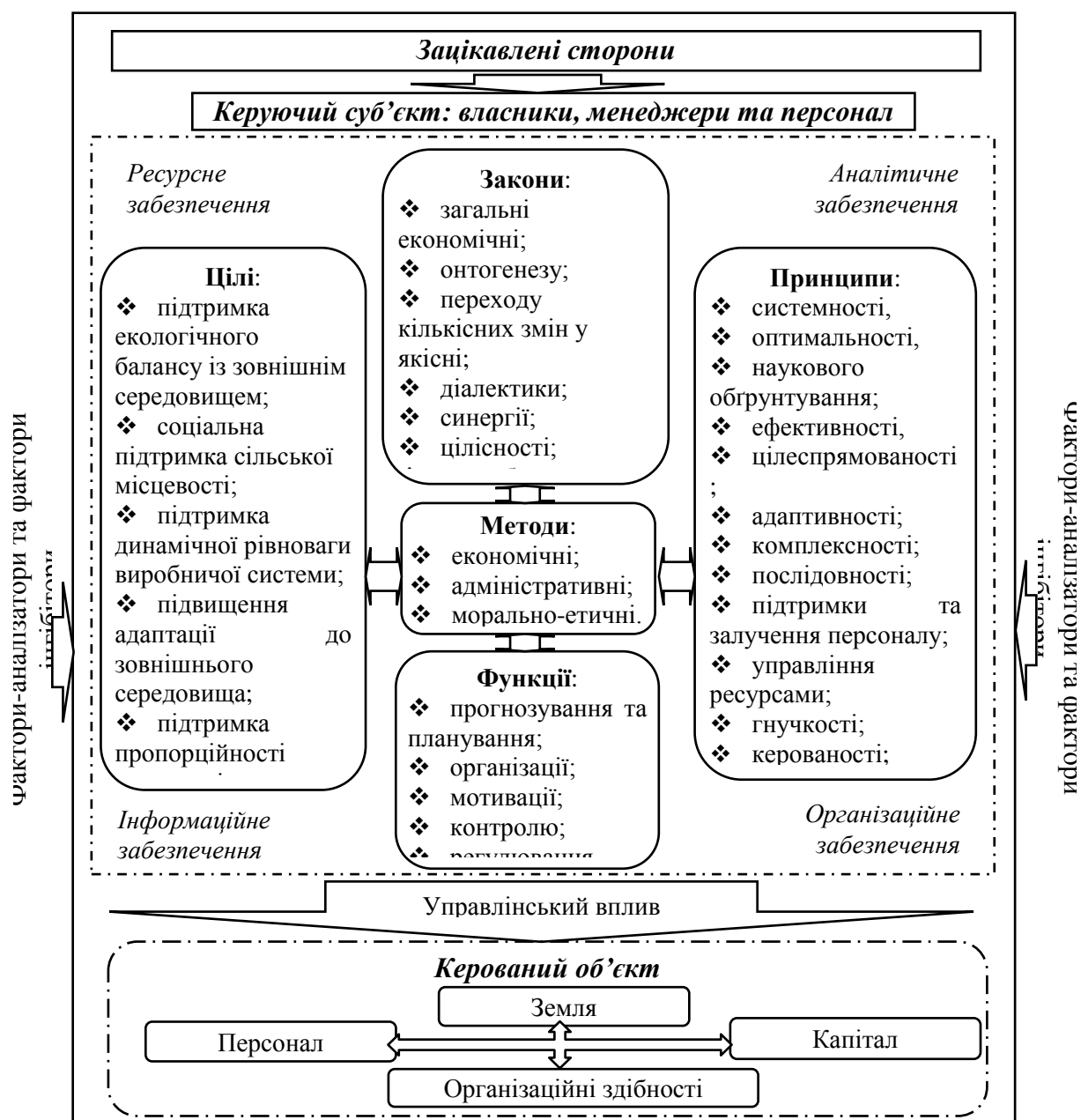


Рис. 3. Архітектура механізму управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва

На основі проведеного дослідження сутності конвергенції та взаємодії у виробничих системах для забезпечення економічного розвитку розроблено класифікацію стратегій розвитку для досліджуваних суб'єктів аграрного виробництва в контексті розбудови соціоцентричної економіки.

Комплементарна стратегія передбачає: ефективне поєднання наявних ресурсів у формі праці, землі та капіталу шляхом вдосконалення параметрів внутрішньої структури рослинництва через диференціацію культур; впровадження тваринництва в діяльність; активне використання інститутів державної підтримки сільського господарства, включаючи субсидювання придбання нової техніки.

Конвергентна стратегія передбачає: взаємодію із домашніми господарствами у вирощуванні нішевих культур; створення продуктивних агропромислових об'єднань суб'єктів господарювання, ядром якого виступають технологічно пов'язані підприємства на основах кооперації у створенні та використанні транспортної та логістичної інфраструктури, спільних маркетингових служб; накопичення та використання соціального капіталу для дифузії знань та розвитку організаційних здібностей; впровадження інтернет-технологій для організації прямого збуту споживачам якісної продукції.

Гармонійна стратегія передбачає: формування соціальної інфраструктури в громаді; переведення земель в категорію угідь, придатних для вирощування органічних культур, та збільшення обсягів органічного рослинництва; участь у науково-виробничих агропромислових об'єднаннях виробників інноваційної продукції, де центром виступають наукові установи (технопарки або бізнес-центри) у взаємодії з громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та державної влади.

На основі запропонованої класифікації розроблено методичне забезпечення обґрунтування вибору кожної із типів стратегій для досліджуваних підприємств, яке включає такі етапи: уточнення поточних і перспективних цілей розвитку суб'єкта господарювання, оцінка потенціалу підприємства за його складовими, визначення параметрів функціонування підприємств виходячи із рівня результативності його діяльності, оцінка структури рослинництва та тваринництва, визначення сукупності критеріїв та аналіз стратегічних альтернатив, вибір стратегії, деталізація стратегії як сукупності управлінських дій, обґрунтування ресурсного забезпечення реалізації стратегії.

Для ефективної реалізації обраних стратегій розвитку суб'єктів аграрного виробництва доцільно розробити та впровадити сучасне організаційне забезпечення, яке базується на проектному підході та передбачає використання відповідного інструментарію для реалізації сукупності дій, які становлять сутність стратегії у формі проектів. Використання інструменту структурної декомпозиції робіт дозволяє уточнити зміст стратегії, визначити необхідні ресурси, розробити бюджет, врахувати ризики та впровадити методи управління якістю. Сукупність проектів складають програму розвитку, що становить зміст стратегії.

Визначення відповідальних осіб, формування команди та офісу підтримки реалізації проекту за використання матриці відповідальності дозволяє значно підвищити точність розподілу конкретних завдань між учасниками. Застосування сітьового та календарного планування дозволяє оптимізувати використання наявних ресурсів, враховуючи нестабільність і сезонність аграрного виробництва. Використання інструментарію управління ризиками дозволяє уникати негативного впливу інгібіторів і

посилювати вплив каталізаторів на протязі всього періоду реалізації проекту, що дозволяє уникнути зайвих втрат та дотримуватися розробленого бюджету. Управління комунікаціями дозволяє ефективно взаємодіяти із зацікавленими сторонами для отримання належної підтримки в ході реалізації проектів стратегії розвитку забезпечувати належний рівень гармонізації функціонування підприємства в суспільстві про дотримання екологічного балансу, підвищення рівня соціальної забезпеченості та розширення соціальної інфраструктури. Розробка універсальних форм документації в ході впровадження проектів стратегії розвитку сприяє впровадження найсучасніших методів проектного менеджменту, широко популярного в аграрному секторі західних країн.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової проблеми управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва. Результати виконаного дослідження дозволило зробити такі основні висновки:

1. Систематизація теоретичних засад управління розвитком та розгляд їх генезису у хронології та співвіднесенні з ознаками, характерними для періодів становлення та розвитку суб'єктів аграрного виробництва, передусім, сільськогосподарських підприємств, дозволила ідентифікувати теорію гармонійного управління як надбудову над сталим розвитком, який виступає логічним продовженням управління в умовах невизначеності, теорії ігор, теорії системного й автоматизованого управління, школи людських стосунків і класичних теорії управління. У відповідності до вказаного обґрунтовано методологічні засади побудови та функціонування механізмів управління розвитком суб'єктів аграрного виробництва. Останні, в свою чергу, ідентифікуються як поєднання адміністративного, економічного і інформаційно-психологічного механізмів.

2. В дослідженні розвинуто наукове тлумачення поняття «управління гармонійним економічним розвитком» стосовно суб'єктів аграрного виробництва. Згідно з застосованого підходу характеристики процесу управління розглядаються в якості сукупністю внутрішніх і зовнішніх впливів на розвиток суб'єкта аграрного виробництва з метою знаходження раціональних пропорцій кількісних параметрів виробничої системи. При цьому вказані параметри перебувають у неперервному русі для досягнення компромісу між цілями підприємницької діяльності й суспільними цілями, не виходячи за межі потенціалу природно-економічної системи. Таким чином, обмеження економічного розвитку є об'єктивними, а реалізація програм розвитку є ініційованою суб'єктом управління на основі оцінювання потенціалу економічного зростання.

3. Обґрунтовано концепцію гармонійного розвитку суб'єктів аграрного

виробництва. Деталізація вказаної концепції передбачає дотримання таких принципів: обов'язковість збереження сталих пропорцій між величинами системи; упорядкування виробничої системи має відбуватися за рахунок збалансування системних складових на основі гармонійної пропорції; розвиток системи реалізується шляхом її трансформації між різними станами при зберіганні стаціонарності системи; рівнозначність впливу поряд з економічними інших чинників для збільшення варіативності рішень за умови збереження гармонійних пропорцій; неоднакові зміни параметрів системи виступає імпульсом при утриманні значень ключових пропорцій; інноваційну діяльність в якості джерела економічного розвитку, в основі якої знаходиться людський потенціал, накопичення і використання якого є запорукою довгострокового економічного розвитку. Імплементация вказаних концептуальних принципів дозволяє здійснювати побудову дієздатних механізмів управління економічним розвитком, їх трансформацію в залежності від стратегічного напрямку розвитку підприємств-суб'єктів та інтеграцію у відповідні системи менеджменту.

4. В дисертації ідентифіковано принципи застосування системного підходу в управлінні економічним розвитком аграрних підприємств. До їх складу віднесено використання сукупності механізмів і методів впливу суб'єкта управління на об'єкт. Останній розглядається як цілісна сукупність взаємопов'язаних елементів таким чином, щоб найбільш ефективно використати наявну взаємозалежність та взаємообумовленість для досягнення множини цілей аграрного виробництва: економічних, екологічних і соціальних. Такий підхід дозволяє системно досягати цілей сталого розвитку та вибудовувати відповідні механізми управління.

5. В роботі обґрунтовано та апробовано методичне забезпечення визначення фінансової стійкості суб'єктів аграрного виробництва. В основі застосованих методичних підходів та прийомів лежить виокремлення факторів ризику й завдань забезпечення економічної стійкості, розробкою співвідношення темпів зростання активів, виручки і валового прибутку у поєднанні із гармонізацією окремих індикаторів фінансової стійкості. Серед розрахованих у середньому за десять років коефіцієнтів фінансової стійкості спостерігається помітне перевищення значення коефіцієнту відношення оборотних активів до всіх активів та помірне перевищення значень коефіцієнтів ефективності використання власних коштів і маневреності над пропорціями Фібоначчі. Значення коефіцієнту автономії свідчить про зростання залежності сільськогосподарських підприємств України від зовнішніх запозичень, яка стає критичною. З іншого боку, від'ємне відхилення середнього значення коефіцієнта автономії від параметру гармонійності може також свідчити про потребу додаткових вкладень, які можуть надходити як за рахунок інвестицій, так і за рахунок залучення кредитних ресурсів.

6. Гармонійний розвиток суб'єктів аграрного виробництва визначено в дослідженні в якості постійну зміну її станів, що відрізняються якісними

характеристиками. При цьому зміна вказаних станів припускає наявність пропорції «золотого перетину» при об'єднанні й взаємодії структурних компонент. Останнє дозволяє ідентифікувати управління розвитком суб'єктів аграрного бізнесу як усвідомлений вплив на їх господарську діяльність з метою наближення її параметрів до пропорції «золотого перетину». Дослідження показали, що однією із форм реалізації якої є конвергенція.

7. Встановлено, що в процесі трансформації системи управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва, яка відбувалася в декілька етапів, мав місце ряд принципів змін: відокремлення господарської влади від політичної; врахування економічних пропорцій системи державного управління; зниження рівня ієрархічності система управління завдяки формування інституту місцевого самоврядування; дотримання принципу «золотої пропорції» управління економічними розвитком суб'єктів аграрного виробництва для зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції з врахуванням відтворення якості землі. На даному етапі розвитку аграрного сектору особливої гостроти набуває питання встановлення взаємовигідних відносин між суб'єктами господарювання, органи державної влади й місцевого самоврядування, особливо в розрізі зростання впливовості останнього. Отже, гармонізація розподілу доходів, створених у сфері аграрної економіки не може бути досягнута без нормалізації відносин між державою, підприємцями, їх об'єднаннями, місцевим самоврядуванням та окремими громадянами.

8. В дисертації розвинуто понятійно-категоріальний апарат інституційного забезпечення економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва, що включає поняття «інститут», «інституційне середовище» й «інституційне забезпечення». При цьому під інститутом, як показали дослідження, слід розуміти сукупність взаємовідносин економічного та позаекономічного характеру, яка обумовлюється встановленими на певній організаційній основі правилами і обмеженнями. Інституційне середовище аграрної сфери економіки доцільно ідентифікувати як упорядковану сукупність інститутів з чітко встановленими обмеженнями, які визначають рамкові умови господарської діяльності суб'єктів аграрного виробництва. Відповідно, інституційне забезпечення управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва передбачає встановлення суб'єктами управління, серед яких головну роль відіграють органи державної влади, сукупності різних за характером і складністю правил, метою яких є унормування, упорядкування економічних відносини в сфері агропромислового виробництва і надання їм юридично-правового характеру.

9. В дослідженні обґрунтовано класифікацію екзогенних й ендегенних механізмів. Встановлено, що в діяльності суб'єктів аграрного виробництва вагому роль відіграють такі ендегенні механізми зворотного зв'язку: комплексне використання механізмів розвитку підприємства, що передбачає поєднання всіх методів впливу; створення резервних компенсаційних систем

для нейтралізації негативних впливів шляхом відмови від вузької спеціалізації і впровадження диверсифікації; впровадження буферних підсистем шляхом створення резервів або страхування збитків; створення запобіжників передбачає заходи попередження негативних наслідків зміни погоднокліматичних умов. Механізми управління мають сприяти підтримці динамічної рівноваги функціонування суб'єктів аграрного виробництва (гомеостазу) або системної стаціонарності при утриманні відповідних пропорцій, близьких до «золотого перетину».

10. Використовуючи дворівневу модель визначення параметрів гармонійного економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва за отриманими середніми значеннями рентабельності виробництва та реалізації продукції було визначено, що найбільш привабливим є спеціалізація виключно на рослинництві, менш результативними виявилися підприємства із питомою вагою рослинництва в обсязі виручки від реалізації від 80 до 100 % і найгірше показники були отримані серед всіх інших підприємств. Це віддзеркалює відсутність рис гармонійності діяльності підприємств і повну залежність від кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринку, що вимагає реалізації стратегій зміни напрямів економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва.

11. Визначивши внутрішню структуру параметрів, які обумовлюють рівень рентабельності виробництва та реалізації продукції на досліджуваних суб'єктах аграрного виробництва шляхом побудови кореляційно-регресійної моделі було встановлено, що вирішальний вплив на зростання виручки від реалізації має питома вага олійних культур в обсязі, рентабельність зернових, питома вага матеріальних витрат, насіння та посадкового матеріалу в структурі. Беручи до уваги отримані результати гармонійності в структурі рослинництва серед підприємств в забезпеченні високих показників економічного розвитку підприємства мають орієнтуватися на збільшення питомої ваги олійних культур та на кон'юнктуру ринку відносно зернових поряд із вдосконаленням внутрішньої структури витрат на виробництво та реалізацію продукції.

12. Встановлено, що найважливішими каталізаторами економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва залишаються природно-екологічні чинники, представлені сприятливими природно-кліматичними умовами і якісними земельними ресурсами. Разом з тим сезонність виробництва і нестабільна геополітична ситуація на сході України як найактивніші інгібітори стримує подальше зростання, навіть враховуючи достатню ємність внутрішнього ринку та попит на зовнішньому ринку на продукцію рослинництва. Сильна залежність від політико-правових чинників та недостатній стимулюючий вплив каталізаторів серед інституційних обумовлюють високу ступінь залежності діяльності суб'єктів господарювання аграрного виробництва від зовнішнього середовища, що вимагає врахування їх впливу та взаємодії при обґрунтуванні вибору стратегії розвитку.

13. Розроблений механізм управління розвитком суб'єктів аграрного виробництва дозволяє досягати поставлених в ньому цілей гармонізації взаємовідносин підприємства із зовнішнім середовищем в розрізі екологічної стабільності, збільшення рівня соціальної захищеності та розвитку сільської місцевості у взаємозв'язку із збереженням стабільного рівня прибутковості діяльності в короткостроковій перспективі та закладені основ створення конкурентних переваг в довгостроковому горизонті діяльності.

14. Застосовуючи розроблене методичне забезпечення обґрунтування стратегії розвитку суб'єктів аграрного виробництва (комплементарної, конвергентної та гармонійної), визначено яким з розглянутих суб'єктів господарювання доцільно реалізовувати яку із запропонованих стратегій, враховуючи параметри гармонійності функціонування – співвідношення рослинництва і тваринництва, структуру рослинництва, рівень результативності діяльності. Реалізація всіх із зазначених стратегій передбачає врахування впливу інгібіторів і каталізаторів зовнішнього середовища при визначенні напрямів диверсифікації рослинництва та впровадження тваринництва. Розроблені рекомендації щодо налагодження взаємостосунків із зацікавленими сторонами виступають невід'ємною складовою реалізації кожної із стратегій, що забезпечує можливість функціонування підприємства в довгостроковій перспективі.

15. Розроблено організаційне забезпечення реалізації проектів стратегії розвитку для досліджуваних суб'єктів аграрного виробництва, яке базується на використанні інструментарію проектного менеджменту, який відрізняється реалізацію відповідних дій в рамках кожної групи процесів управління проектами (ініціація, планування, виконання, моніторинг і завершення) в межах областей знань: інтеграція управління проектами, управління змістом, управління термінами, управління вартістю, управління якістю, управління людськими ресурсами, управління комунікаціями проекту, управління ризиками проекту, управління закупівлями та взаємодією із зацікавленими сторонами. На відміну від традиційних методів цей підхід дозволяє значно скоротити витрати на реалізацію стратегії та прискорити темпи її впровадження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

монографії:

1. Дорофеев О. В. Управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва: теорія, методологія, практика / О. В. Дорофеев. – Харків: Смуґаста типографія, 2018 р. – 340 с.

2. Дорофеев О. В. Наукові основи інноваційного розвитку аграрних підприємств / Т. М. Лозинська, О. В. Дорофеев // Інноваційні аспекти управління аграрними підприємствами. Монографія. За заг. ред. Т. М. Лозинської. – Полтава: РВВ ПДАА, 2011. – 171 с. *(авторський внесок полягає у здійсненні аналізу основних інноваційних трансформацій в аграрних підприємствах) (0,52 д.а.).*

3. Dorofyeyev O. Using of the principles of harmony when planning working hours of the manager / O. Dorofyeyev, O. Chepurko // Theory and practice of social, economic and technological changes [monograf]. – Prague: Nemoros s.p.o., 2018. – P. 284–290 (*авторський внесок полягає у розробці механізму гармонізації при планування робочого часу менеджера*) (0,45 д.а.).

4. Dorofyeyev O. Harmonization of marketing management in providing of the organic production development / M. Bagorka, V. Pysarenko, O. Dorofyeyev // Management of the 21st century: globalization challenges [monograph]. – Prague: Nemoros s.p.o., 2018. – P. 123–129 (*авторський внесок полягає у застосуванні принципів гармонізації маркетингового управління у забезпеченні розвитку органічного виробництва*) (0,42 д.а.).

статті у наукових фахових виданнях:

5. Дорофеев О. В. Формування системи логістики в аграрних підприємствах / О. В. Дорофеев, О. С. Степасюк, В. В. Писаренко // Науковий вісник НАУ. – 2002. – Вип. 56. – С. 298–301 (*авторський внесок полягає у дослідженні ефективності логістичних систем в аграрних підприємствах*) (0,21 д.а.).

6. Дорофеев О. В. Основні напрямки економічного зростання країни: інформаційно-аналітичний огляд та перспективи / О. В. Дорофеев // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2004. – № 4. – С. 130–132 (0,32 д.а.).

7. Дорофеев О. В. Концепція відтворення трудового потенціалу села в умовах перехідного періоду до ринку / О. В. Дорофеев, Г. А. Орехівський // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. Т.3(22). – Полтава: РВВ ПДАА, 2005. – С. 54–57 (*авторський внесок полягає в узагальненні ключових властивостей відтворення трудового потенціалу села*) (0,24 д.а.).

8. Дорофеев О. В. Засади використання інструментарію контролінгу в операційному менеджменті / О. В. Дорофеев // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2005. – № 3. – С. 146–149 (0,32 д.а.).

9. Дорофеев О. В. Оцінка інформаційного та організаційного забезпечення апарату управління аграрних підприємств / О. В. Дорофеев, Л. О. Чіп, К. А. Жароїд // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2005. – №4. – С. 110–114 (0,36 д.а.) (*авторський внесок полягає в узагальненні результатів оцінки інформаційного та організаційного забезпечення апарату управління аграрних підприємств*).

10. Дорофеев О. В. Формування ефективної системи управління проектами, як один із шляхів підвищення конкурентоспроможності діяльності підприємства / О. В. Дорофеев, О. А. Орлов // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2006. – №1. – С. 86–91 (*здобувачем здійснено аналіз ефективності системи управління проектами ЗАТ «Полтавська птахофабрика»*) (0,38 д.а.).

11. Дорофеев О. В. Механізм упровадження нового структурного підрозділу в організаційну структуру суб'єкта підприємницької діяльності / О. В. Дорофеев, О. С. Степасюк // Науковий вісник ПУСКУ: серія ек. науки. –

2006. – №1 (18). – С. 62–68 (*авторський внесок полягає у розробці етапів концептуального підходу до формування механізму упровадження нового структурного підрозділу в організаційну структуру підприємства*) (0,36 д.а.).

12. Дорофєєв О. В. Удосконалення основної методики ділової оцінки персоналу підприємства / О. В. Дорофєєв, О. А. Бурлака // Науковий вісник ПУСКУ: серія економічні науки. – 2008. – №1 (27). – С. 58–63 (*здобувачем обґрунтовано можливість адаптації методики проведення ділової оцінки персоналу до умов діяльності сільськогосподарських підприємств*) (0,31 д.а.).

13. Дорофєєв О. В. Організаційна культура як інструмент менеджменту / О. В. Дорофєєв, О. Г. Лещина // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка : Економічні науки. Вип. 82. Харків: ХНТУСГ. – 2009. – С. 141–145 (*здобувачем здійснено аналіз типів та основних компонентів організаційної культури на підприємстві*) (0,23 д.а.).

14. Дорофєєв О. В. Стратегічне управління підприємством на основі аналізу конкурентоспроможності потенціалу / О. В. Дорофєєв, О. Г. Лещина // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка : Економічні науки. Вип. 90. Харків: ХНТУСГ. – 2009. – С. 227–232 (*здобувачем обґрунтовано етапи формування стратегії діяльності підприємства за результатами аналізу його конкурентоспроможності*) (0,21 д.а.).

15. Дорофєєв О. В. Наслідки впливу інтенсифікації землеробства на екологічну рівновагу навколишнього середовища / О. В. Дорофєєв // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – №4. – С. 136–141 (0,63 д.а.).

16. Дорофєєв О. В. Розвиток екологічного менеджменту на підприємстві / О. В. Дорофєєв, О. К. Кузьменко // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка: Економічні науки. Вип. 112. – Харків: ХНТУСГ. – 2011. – С. 238-242 (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні впливу екологічного менеджменту на ефективність діяльності підприємства*) (0,23 д.а.).

17. Дорофєєв О. В. Теоретико-методологічні основи формування парадигми управління гармонійним розвитком аграрного сектору економіки / О. В. Дорофєєв // Наукові праці ПДАА. Вип. 1 (4). – Т.3. Економічні науки. – Полтава: ПДАА. – 2012. – С. 44–49 (0,39 д.а.).

18. Дорофєєв О. В. Парадигма сталого та парадигма гармонійного розвитку щодо системи аграрної економіки: порівняльний аналіз / О. В. Дорофєєв // Науковий вісник НУБІП України. – К.: НУБІП. – 2012. – № 177 (ч. 3). – С. 186–193 (0,52 д.а.).

19. Дорофєєв О. В. Стратегічне управління інноваційним розвитком аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації та євроінтеграції / О. В. Дорофєєв, О. В. Мирна // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (6). – Т.2. Ек. науки. – Полтава: ПДАА. – 2013. – С. 152–156 (*авторський внесок полягає у прогнозуванні результативності діяльності організаційних формувань з позиції гармонізації управління*) (0,36 д.а.).

20. Дорофєєв О. В. Формування системи управління розвитком

аграрного сектора економіки на принципах гармонізації / О. В. Дорофєєв // Зб. наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). Вип. 13. Т 4. – Мелітополь: ТДАТУ, 2013. – С.70-77 (0,64 д.а.).

21. Дорофєєв О. В. Теоретичні засади формування системи управління ефективністю діяльності підприємства / О. В. Дорофєєв, Л. В. Нікітенко // Інфраструктура ринку. – 2017. – № 14. – С. 108–113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://market-infr.od.ua/uk/14-2017> (автором запропоновано класифікацію підсистем (напрямів) управління ефективністю діяльності підприємства) (0,72 д.а.).

22. Дорофєєв О. В. Особливості формування мотиваційного механізму управління поведінкою персоналу підприємства / О. В. Дорофєєв, К. А. Колісник, М. В. Йорик // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2018. – № 6(17). – С. 178–181 (автором представлено рекомендації щодо застосування основних положень теорії поколінь у мотивації персоналу підприємства) (0,36 д.а.).

23. Дорофєєв О. В. Сучасні напрями забезпечення економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва / О. В. Дорофєєв // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 3. – С. 195–200 (0,38 д.а.).

24. Дорофєєв О. В. Парадигма сталого та парадигма гармонійного розвитку щодо системи аграрної економіки: порівняльний аналіз / О. В. Дорофєєв // Український журнал прикладної економіки. – 2018. – Том 3. – № 4. – С. 54–61 (0,63 д.а.).

25. Дорофєєв О. В. Трансформація концепції управління суб'єктами аграрного виробництва України / О. В. Дорофєєв // Вісник Сумського державного ун-ту. Серія «Економіка». – 2018. – № 4. – С. 149–153 (0,42 д.а.).

26. Дорофєєв О. В. Трансформація системи управління як детермінанта економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва / О. В. Дорофєєв // Міжнар. науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2019. – №3. – С. 15–21. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2019-3-4802> (0,59 д.а.).

у зарубіжних виданнях і вітчизняних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз:

27. Дорофєєв О. В. Застосування принципу гармонійності в стратегічному управлінні суб'єктами економічної діяльності і стійкість аграрного ринку / О. В. Дорофєєв, Т. М. Лозинська, Г. П. Пасемко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 11(185). – С. 168–177. (авторський внесок полягає у доведенні доцільності застосування принципу гармонізації в стратегічному управлінні суб'єктами економічної діяльності) (0,63 д.а.).

28. Дорофєєв А. В. Методологические основы управления гармоничным развитием аграрного сектора экономики / А. В. Дорофєєв // Научные труды Азербайджанского государственного аграрного университета. – Гянджа: РИО АГАУ. – 2013. – № 2. – С. 132–138 (0,59 д.а.).

29. Дорофєєв О. В. Теоретико-прикладні проблеми застосування механізмів управління розвитком аграрного сектору економіки / О. В. Дорофєєв // Бізнес Інформ. – 2014. – №4. – С. 199–203 (0,55 д.а.).

30. Дорофеев А. В. Трансформация системы управления аграрной экономикой Украины в контексте принципа «Золотого сечения» / А. В. Дорофеев // Экономика и предпринимательство. – 2014. – № 12 (ч. 3). – С. 38–41 (0,46 д.а.).

31. Дорофеев О. В. Методологія гармонізації в обґрунтуванні ролі державного управління розвитком аграрного сектора економіки / О. В. Дорофеев // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Випуск 3. – С. 90–93. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-3-2014> (0,42 д.а.).

32. Дорофеев О. В. Мотивація та стимулювання праці як фактори підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств / О. В. Дорофеев, С. В. Майборода, Д. В. Донський // Економічний форум. – 2018. – № 4. – С. 153–157 (автором представлено модель стимулювання персоналу підприємства, яка є найбільш адаптованою до вітчизняних реалій) (0,42 д.а.).

33. Дорофеев О. В. Гармонізація як принцип трансформації управління / О. В. Дорофеев // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2018. – № 6. – С. 29–34 (0,67 д.а.).

34. Дорофеев О. В. Конвергенція і взаємодія у виробничих системах: науковий дискурс у контексті гармонізації управління / О. В. Дорофеев // Економічний форум. – 2019. – № 2. – С. 31–35 (0,48 д.а.).

в інших виданнях:

35. Дорофеев О. В. Тенденції економічного зростання АПК та України в цілому / О. В. Дорофеев // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Формування конкурентноздатності підприємств АПК в умовах ринкової трансформації економіки». – Полтава: Полтавська ТПП, ПП «Форміка», 2004. – С. 26–27 (0,12 д.а.).

36. Дорофеев О. В. Економіко-правові основи екологічно сталого розвитку суспільства / О. В. Дорофеев // Матеріали міжн. наук.-практ. конференції «Роль інформаційних технологій у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств». – Полтава: ПДАА, 2006. – С. 232–234 (0,15 д.а.).

37. Дорофеев О. В. Механізм мотивації за допомогою фінансової відповідальності / О. В. Дорофеев // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Удосконалення управління ресурсами підприємств АПК в умовах глобалізації економіки» (Полтава, 26-27 листопада 2008 року). – Полтава: ПД ПДАА, 2008. – С. 127–129 (0,14 д.а.).

38. Дорофеев О. В. Формування ефективної системи антикризового управління потенціалом сільськогосподарських підприємств / О. В. Дорофеев // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України» (м. Полтава, 7-8 квітня 2009 року). – Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – С. 40–41 (0,13 д.а.).

39. Дорофеев О. В. Розвиток управління потенціалом підприємства в умовах глобалізації економіки / О. В. Дорофеев, В. В. Щепак, В. В. Ржепішевська // Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток фінансових ринків та інститутів в умовах міжнародної інтеграції» (Полтава, 18-19 лютого

2009 року). – Полтава: РВВ ПНТУ, 2009. – С. 76–78 (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення управління потенціалом підприємства*) (0,12 д.а.).

40. Дорофеев О. В. Маркетингові аспекти управління гармонійним розвитком аграрної сфери економіки / О. В. Дорофеев // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетингове забезпечення ринку продовольства», 15-16 травня 2012 р. ПДАА. – Полтава: ПДАА, 2012. – С. 54–56 (0,14 д.а.).

41. Дорофеев О. В. Розвиток соціально-економічних систем як об'єктивна закономірність / О. В. Дорофеев // Трансформація управлінської парадигми в аграрному секторі економіки. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 30-31 жовтня 2012 року). – Полтава: ПДАА, 2012. – С. 26–27 (0,11 д.а.).

42. Дорофеев О. В. Зміна галузевої структури підприємств аграрного сектору економіки України у відповідності із Законом «золотого перетину» / О. В. Дорофеев // Матеріали II Міжн. наук.-практ. інтернет-конференції «Менеджмент у XXI сторіччі: методологія і практика» (м. Полтава, 15 травня 2014 р.) / Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка. – Полтава: видавець Шевченко Р.В., 2014. – С. 323–325 (0,09 д.а.).

43. Дорофеев О. В. Використання критерію гармонійності в обґрунтуванні розподілу сільськогосподарських підприємств за економічними результатами / О. В. Дорофеев // Проблеми економіки: нові ринки та нові напрямки розвитку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 6-7 лютого 2015 р.). – У 3-х частинах. – Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2015. – Ч. 2. – С. 79–80 (0,12 д.а.).

44. Дорофеев О. В. Особливості управління аграрним ринком на принципах гармонійності / О. В. Дорофеев // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика : Міжнародна науково-практична конференція (Харків, 26-27 березня 2015 року). – Дніпропетровськ: ФОП Середняк Т. К., 2015. – С. 65–66 (0,18 д.а.).

45. Дорофеев О. В. Використання принципу «золотого перерізу» для обґрунтування параметрів господарської діяльності економічних суб'єктів / О. В. Дорофеев // Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 8 травня 2015 р.) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько. У 3-х частинах. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Ч. 1. – С. 64–67 (0,2 д.а.).

46. Дорофеев А. В. Соблюдение принципа гармоничности в управлении развитием экономических систем / А. В. Дорофеев, Т. М. Лозинская // Perspective trends in scientific research – 2015: Materials of International scientific and practical conference (October, 17-22, Bratislava, Slovak Republic). – Volume 1. – К.: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. – С. 48–49 (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні доцільності дотримання принципу гармонійності в управлінні розвитком економічних систем*) (0,09 д.а.).

47. Дорофєєв О. В. Урахування принципу гармонійності при розподілі заробітної плати по регіонах України / О.В. Дорофєєв // International Scientific Conference The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Conference Proceedings, Part I, December 16, 2016. Lisbon, Portugal: Baltija Publishing. – P. 75–76 (0,08 д.а.).

48. Дорофєєв О. В. Застосування принципу гармонійності у формуванні системи стимулювання / О. В. Дорофєєв // Матеріали Міжн. наук.-практ. конференції «Менеджмент ХХІ століття: глобалізаційні виклики»: збірник наук. праць. – Полтава: Видавництво «Сімон», 2017. – С. 133–135 (0,13 д.а.).

49. Дорофєєв О. В. Гармонізація взаємодії освіти і бізнес-середовища в умовах трансформації економіки України / О. В. Дорофєєв, Т. В. Воронько-Невіднича // Матеріали 49-ї науково-методичної конференції викладачів і аспірантів «Гармонізація взаємодії закладів вищої освіти з ринком праці» (м. Полтава, 21-22 лютого 2018 року). – Полтава : ПДАА, 2018. – С. 67–69 (авторський внесок полягає в обґрунтуванні важливості гармонізації взаємодії освіти і бізнес-середовища) (0,16 д.а.).

50. Дорофєєв О. В. Принципи управління гармонійним розвитком як наслідок соціально-економічних трансформацій суспільства / О. В. Дорофєєв // Економічний розвиток: теорія, методологія, управління [матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції] (26-28 листопада 2018 року). – Nemoros s.r.o., – Prague. – 2018. – С. 176–179 (0,18 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Дорофєєв О. В. Управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва: теорія, методологія, практика. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Харків, 2019.

Дисертація присвячена вирішенню наукової проблеми управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва. Обґрунтовано концепцію гармонійного розвитку суб'єктів аграрного виробництва. Розроблено класифікація чинників зовнішнього середовища та оцінити їх взаємовплив. Розроблено модель оцінки параметрів «золотого перетину». Запропоновано механізм управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва. Визначено зміст системного підходу в управлінні економічним розвитком аграрних підприємств. Розроблено методичне забезпечення визначення фінансової стійкості суб'єктів аграрного виробництва в забезпеченні економічного розвитку. Визначено основні макроекономічні передумови функціонування суб'єктів сучасного сектору аграрного виробництва. Представлено класифікацію механізмів економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва. Розроблено модель визначення впливу внутрішніх параметрів діяльності підприємства на його результативність. Запропоновано методичне забезпечення вибору

стратегії розвитку діяльності суб'єктів аграрного виробництва. Проаналізовано еволюцію теорії управління. Розвинуто тлумачення управління гармонійним економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва. Надано визначення гармонійного розвитку суб'єктів аграрного виробництва. Розвинуто понятійно-категоріальний апарат інституційного забезпечення економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва. Розроблено організаційне забезпечення реалізації стратегії розвитку для суб'єктів аграрного виробництва на основі проектного підходу. Окреслено концептуальні засади гармонійного розвитку суб'єктів аграрного виробництва, які включають: обов'язковість збереження сталих пропорцій між величинами системи; упорядкування виробничої системи має відбуватися за рахунок збалансування системних складових на основі гармонійної пропорції; розвиток системи реалізується шляхом її трансформації між різними станами при зберіганні стаціонарності системи; рівнозначність впливу поряд з економічними інших чинників для збільшення варіативності рішень за умови збереження гармонійних пропорцій; неоднакові зміни параметрів системи виступає імпульсом при утриманні значень ключових пропорцій; інноваційну діяльність в якості джерела економічного розвитку, в основі якої знаходиться людський потенціал, накопичення і використання якого є запорукою довгострокового економічного розвитку. Визначено методологічні засади класифікації чинників зовнішнього середовища із виокремленням факторів-інгібіторів та факторів-каталізаторів, що дозволило виділити за інтенсивністю впливу найактивніші, сильно взаємодіючі, активні та пасивні фактори економічного розвитку суб'єктів аграрного виробництва. Обґрунтовано архітектуру механізму управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва, дія якого передбачає управлінський вплив керуючого суб'єкта на керований об'єкт, який базується на визначених законах, принципах, методах для досягнення поставлених цілей шляхом реалізації сукупності функцій, врахуванні особливостей забезпечення організаційних, економічних та управлінських процесів.

Ключові слова: економічний розвиток, пропорції, стабілізація, стратегія, механізм управління, економічні результати.

SUMMARY

Dorofiev O., Management of economic development of subjects of agrarian production: theory, methodology, practice. - Manuscript.

The thesis for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.04 - economics and management of enterprises (by economic activity). - Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, 2019.

The dissertation is devoted to solving the scientific problem of economic development management of agrarian production subjects. The concept of

harmonious development of agrarian production subjects is substantiated. The classification of environmental factors and their mutual influence are developed. A model for estimating the parameters of the "golden section" is developed. The mechanism of economic development of agrarian production subjects is proposed. The content of the system approach in managing the economic development of agrarian enterprises is determined. The methodical provision for determining the financial stability of agricultural production subjects in ensuring economic development has been developed. The basic macroeconomic preconditions of the modern sector functioning of agrarian production are determined. The classification of economic development mechanisms of agrarian production subjects is presented. A model for determining the influence of internal parameters of an enterprise's activity on its effectiveness has been developed. The methodological support of the choice of the development strategy of agrarian production subjects' activity is offered. The evolution of the theory of management is analyzed. The conceptual-categorical apparatus of the institutional support of economic development of agrarian production subjects is developed. The organizational support for development strategy realization for agrarian production subjects on the basis of the project approach is developed. The conceptual bases of harmonious development of agrarian production subjects are outlined, which include: obligatory maintenance of constant proportions between the values of the system; the ordering of the production system should take place by balancing the system components on a harmonious basis; the development of the system is realized through its transformation between different states while storing the stationary system; equivalence of influence along with other economic factors to increase the variation of solutions provided that harmonious proportions are maintained; unequal changes in system parameters is an impulse for maintaining the values of the key proportions; innovative activity as a source of economic development, based on which human potential, the accumulation and use of which is the key to long-term economic development. The methodological principles of the environmental factors classification with identification of factors-inhibitors and factors-catalysts have been determined. The architectonics of the mechanism of economic development management of agrarian production subjects is given, the effect of which involves the managerial influence of the controlling entity on the controlled object, which is based on certain laws, principles, methods for achieving the set goals through the implementation of a set of functions, taking into account the peculiarities of the provision of organizational, economic and managerial processes.

Keywords: economic development, proportions, stabilization, strategy, management mechanism, economic outcomes.

Підписано до друку 19 квітня 2019 р. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 1,8 ум.-друк. арк.; 1,8 обл.-вид.арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 335

Видавництво ТОВ «Щедра садиба плюс»
Свідоцтво суб'єкта виробничої справи:
серія. ДК № 4666 від 18.12.2013 р.
61052, Україна, м. Харків, вул. Ярославська, 11
(057) 754-49-42

Надруковано у ТОВ «Смугаста типографія»
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевського, 28а.

«Zebrine printing office» Ltd